
Carte albă

Gestionarea succesorilor partidelor politice interzise: Cazul spaniol

Dr. Fernando Casal Bértoa
Universitatea Nottingham
Expert Internațional în Supraveghere Politică

Abstract

Această carte albă examinează provocările și soluțiile potențiale legate de problema succesorilor partidelor politice interzise în Moldova. Documentul trece în revistă orientările internaționale și europene privind reglementarea partidelor politice, analizează cadrul juridic actual al Republicii Moldova pentru interzicerea partidelor și îl compară cu practicile din Spania. Documentul constată că, deoarece legislația moldovenească nu prevede conceptul de partide „succesoare”, succesorii partidelor interzise pot apărea și participa la alegeri cu impunitate. Bazându-se pe un studiu de caz spaniol, autorul propune un cadru de reglementare care să permită dizolvarea automată a partidelor legate de entități interzise anterior, în funcție de dovezile privind legăturile și practicile ilegale ale acestora. Autorul concluzionează cu recomandări pentru legiuitorii moldoveni de a îmbunătăți dispozițiile legale care reglementează dizolvarea partidelor pentru a aborda în mod eficient problema partidelor succesoare.

Declinarea responsabilității

Acest document a fost elaborat în cadrul proiectului PNUD Moldova „Consolidarea democrației în Moldova prin alegeri incluzive și transparente”, implementat cu suportul financiar al poporului american oferit prin intermediul Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) și cel al Ambasadei Marii Britanii la Chișinău oferit prin intermediul Fondului pentru Buna Guvernare. Opiniile sunt ale autorului și nu reflectă în mod necesar punctul de vedere al Organizației Națiunilor Unite.

Introducere

În timpul alegeri prezidențiale din anul 2024 și a referendumului privind aderarea la Uniunea Europeană (UE), serviciile de informații și agențiile de aplicare a legii au identificat activități trans-naționale menite să destabilizeze procesul politic prin răspândirea dezinformării, finanțarea ilegală și prin mituirea pe scară largă a alegătorilor. Agențiile de aplicare a legii au stabilit că unele dintre activitățile ilegale au fost întreprinse de părți percepute ca fiind succesoare ale Partidului Șor (PS). (PS) a fost declarat neconstituțional de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova în iunie 2023. Spre deosebire de alte jurisdicții (de ex. Spania), legislația Republicii Moldova nu interzice succesorii partidelor declarate neconstituționale. Alte partide, percepute de părțile interesate ca fiind partide succesoare ale PS, sunt în prezent investigate.

Această carte albă propune o soluție directă și efectivă la această problemă: prin reglementarea atentă și restrictivă privind interdicția partidelor politice „succesoare” – și anume a celor care au fost fondate, achiziționate sau cooptate de partide anterior dizolvate – autoritățile Republicii Moldova vor putea solicita instanței dizolvarea automată a noilor formațiuni sau a celor reutilizate, atât timp cât poate fi demonstrată existența unei legături între acestea. În acest sens, conform exemplului spaniol, se probează că: (1) nu există o renunțare explicită (chiar și neoficială) la practicile infracționale și ilegale; (2) structura organizatorică se menține în linii similare; (3) simbolurile și denumirile utilizate rămân apropiate; (4) componența include personalități similare; (5) sursele de finanțare provin din aceleași entități; (6) interesele, programele și ideologia continuă să fie aceleași. Aceasta ar fi cu siguranță o modalitate mai raționalizată de a asigura eficacitatea unei interdicții. Alternativa, status quo-ul, este așteptarea apariției altor motive de dizolvare (de ex. lipsa raportărilor financiare timp de doi ani consecutivi, afectarea pluralismului politic pe o perioadă de un an și jumătate, existența unui program neconstituțional etc.).

În acest mod, în cazul spaniol – care, implică descalificare electorală, refuzul înregistrării sau dizolvare directă, în mai puțin de un deceniu au fost interzise peste 15 partide politice (dintre care 11 erau „succesoare” ale partidului *Batasuna*, anterior interzis pentru colaborare cu un grup terorist) – se dovedește relevant.

Conținutul acestei carte albe este ordonat după cum urmează. În secțiunea inițială sunt sintetizate liniile directoare internaționale și bunele practici aplicabile subiectului, cu o atenție specială acordată dispozițiilor cuprinse în *Liniile directoare* ale Comisiei de la Veneția (CV) și ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa/Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/ODIHR) din 2020 *privind reglementarea partidelor politice* (denumite în continuare *liniile directoare*), precum și doctrinei Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO), care are forță constituțională în statele membre ale Consiliului Europei (CoE).¹ În a doua secțiune sunt analizate reglementările privind interdicția partidelor și cauzele care pot determina dizolvarea acestora în Republica Moldova. În secțiunea a treia, interdicția partidelor politice în Republica Moldova este abordată dintr-o perspectivă comparativă. În secțiunea a patra sunt prezentate formele diverse de interdicția a partidelor în Spania, cu un interes deosebit acordat „partidelor succesoare” și reglementării dizolvării lor judiciare. În secțiunea a cincea sunt clarificate principalele aspecte ale jurisprudenței, atât naționale, cât și europene, privind interdicția partidelor politice în Spania. În secțiunea a șasea este examinată modalitatea prin care partidele politice spaniole, considerate „succesoare” ale unui partid anterior interzis, au fost dizolvate. În concluzie, autorii acestei lucrări prezintă un rezumat al principalelor argumente și formulează recomandări specifice pentru legislatorul din Republica Moldova, în vederea îmbunătățirii normelor ce reglementează interdicția partidelor, astfel încât țara să poată face față provocărilor „antidemocratice” actuale.

---

¹ Este de la sine înțeles că Republica Moldova este membră atât a CoE, cât și a OSCE.

Interdicția partidelor: linii directe internaționale

Conform *Linii directe* (CV și OSCE/ODIHR, 2020) și din jurisprudența CtEDO, funcționarea partidelor politice, factori esențiali într-o societate democratică, nu trebuie restricționată, iar interzicerea lor este permisă doar în situații excepționale, expres prevăzute de lege. Alin. (11) al Rezoluției 1208 (2002) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE), intitulată „Restricții asupra partidelor politice din statele membre ale Consiliului Europei”, rezumă această doctrină. Se precizează că

„restricțiile sau dizolvarea partidelor politice ar trebui să fie considerate măsuri excepționale care se aplică numai în cazurile în care partea în cauză folosește violență sau amenință pacea civilă și ordinea constituțională democratică a țării; pe cât posibil, trebuie utilizate măsuri mai puțin radicale decât dizolvarea; o parte nu poate fi făcută responsabilă pentru acțiunile întreprinse de membrii săi dacă o astfel de acțiune este contrară statutului sau activităților sale; un partid politic ar trebui să fie interzis sau dizolvat doar în ultimă instanță, în conformitate cu ordinea constituțională a țării și în conformitate cu procedurile care oferă toate garanțiile necesare unui proces echitabil; sistemul juridic din fiecare stat membru ar trebui să includă prevederi specifice pentru a se asigura că măsurile care restricționează partidele nu pot fi utilizate în mod arbitrar de către autoritățile politice.”

Aceasta înseamnă că legislația nu trebuie să împiedice niciun partid politic să-și promoveze ideologia, chiar dacă aceasta urmărește „modificarea ordinii constituționale a statului” sau „autodeterminarea unui anumit popor”, atât timp cât recurge la mijloace legale și democratice, iar modificările propuse rămân „compatibile cu principiile democratice fundamentale” (CV și OSCE/ODIHR, 2020: p. 115-116). Este relevant de remarcat ca acest fapt nu implică absența totală a posibilității de interzicere a partidelor. Așa cum libertatea de asociere poate fi restrânsă pentru a proteja drepturile și libertățile altora, pentru a preveni dezordinea și infracționalitatea, precum și pentru a asigura siguranța publică (de ex. împotriva terorismului) și securitatea națională (conform art. 11 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale din 1950 sau CEDO), partidele politice pot fi interzise atunci când această măsură reprezintă singura opțiune de a salva democrația, după ce alte soluții, mai puțin restrictive, au fost încercate și s-au dovedit a fi ineficiente. În măsura în care, așa cum reiese din cazul *Refah Partisi împotriva Turciei* (CtEDO, 2003), interdicția unui partid politic „care nu manifestă respect pentru democrație sau [...urmărește] distrugerea democrației și încălcarea drepturilor și libertăților recunoscute într-un regim democratic” se justifică chiar și atunci când acesta recurge exclusiv la mijloace legale pentru realizarea obiectivelor sale. Desigur, pentru a realiza acest lucru, este necesar ca faptele/declarațiile liderilor/membrilor aceluși partid politic să fie imputabile ansamblului formațiunii,² oferind o imagine clară că modelul de societate pe care îl susțin este incompatibil cu democrația. Totuși, acest lucru nu înseamnă că membrii individuali ai partidului nu pot fi trase la răspundere civilă și penală în situații în care se implică în activități ilegale; totuși, astfel de situații, mai ales atunci când „contravin statutului partidului sau activităților sale politice”, nu trebuie să constituie motiv legal pentru interdicția formațiunii. La fel se procedează și în cazul acțiunilor/declarațiilor atribuite unor anumite persoane fizice, atunci când acestea „nu reprezintă

---

² Este important de reținut că nu doar „acțiunile și declarațiile continue”, ci și „refuzul liderilor și membrilor de a se distanța [...] pot, în anumite cazuri, justifica dizolvarea” (VC și OSCE/ODIHR, 2020: p. 116).

oficial partidul” sau „nu au fost autorizate de partid în cadrul activităților politice/publice și de partid” (VC și OSCE/ODIHR, 2020: p. 118).³

Este important de înțeles, însă, că pentru a fi posibilă interdicția unui partid politic, legislația trebuie să fie formulată cu strictețe, descriind clar circumstanțele excepționale și stabilind cu grijă criteriile în baza cărora poate avea loc interzicerea și, prin urmare, dizolvarea unui partid politic. Aceste criterii trebuie întotdeauna interpretate în mod restrictiv de către autoritățile și instanțele naționale.

În cele din urmă, pe lângă îndeplinirea standardelor stricte menționate anterior privind legalitatea și subsidiaritatea, orice interdicție a partidelor politice trebuie să respecte și principiile:

a) proporționalității, asigurând „un echilibru prin evaluarea nivelului de amenințare la adresa ordinii democratice din țară reprezentată de asemenea partide și prin oferirea de garanții” (Rezoluția APCE 1308/2002: p. 3), și

b) amenințării iminente, prezentând „probe plauzibile care demonstrează că riscul pentru democrație, presupunând că a fost dovedită existența sa, [...] este suficient de iminent” (CtEDO, 2003: p. 104).

Reglementarea dizolvării partidelor politice în Republica Moldova

Reglementările privind limitarea și încetarea activității a partidelor politice din Moldova sunt stipulate în art. 21 și 22 ale Legii privind partidele politice (LPP) din 2007. Astfel, conform primei prevederi, activitatea unui partid politic poate fi supusă limitării din două motive: (1) dacă prin acțiunile acestuia se aduc prejudicii grave pluralismului politic sau principiilor democratice fundamentale, sau (2) când nu este prezentat raportul financiar sau nu sunt transmise Comisiei Electorale Centrale (CEC) informațiile financiare necesare în termenul și formatul stabilit.

Pe lângă situația de auto-lichidare, fie prin reorganizare, fie prin autodizolvare, partidele politice din Republica Moldova își încetează existența atunci când sunt declarate neconstituționale de către Curtea Constituțională ori atunci când sunt dizolvate prin hotărâre judecătorească. Analizăm fiecare dintre aceste cazuri pe rând.

În ceea ce privește prima situație, art. 44 din Constituția Republicii Moldova din 1994 declară neconstituționale, pe lângă partidele politice formate din cetățeni străini sau care au un caracter secret, toate formațiunile care „prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității și independenței, a integrității teritoriale a Republicii Moldova”. În acest context, Constituția Republicii Moldova nu se deosebește de cea a altor state membre OSCE (a se vedea Bernartskiy, 2024), în care a avut loc dizolvarea prin hotărâre judecătorească a unor partide acuzate de punerea în pericol a existenței statului, fie prin susținerea secesiunii unei/unor părți ale țării (de ex. Organizația Macedoneană Unită/Ilinden-Pirin în Bulgaria, Blocul corsican pentru autodeterminare în Franța), fie prin promovarea unor politici menite să submineze independența acestuia (de ex. Blocul Rus în Ucraina; Partidul Comunist în Letonia, precum și în Lituania).⁴

Referitor la dizolvarea judiciară a partidelor, art. 22.2 și 22¹ din LPP din Republica Moldova prevăd patru motive potențiale: partidul (1) activează în baza statutului și programului său cu modificări și completări care nu au fost înregistrate în modul stabilit de lege, (2) pe parcursul unui an, a situației în care pluralismul politic sau principiile democratice fundamentale sunt grav afectate

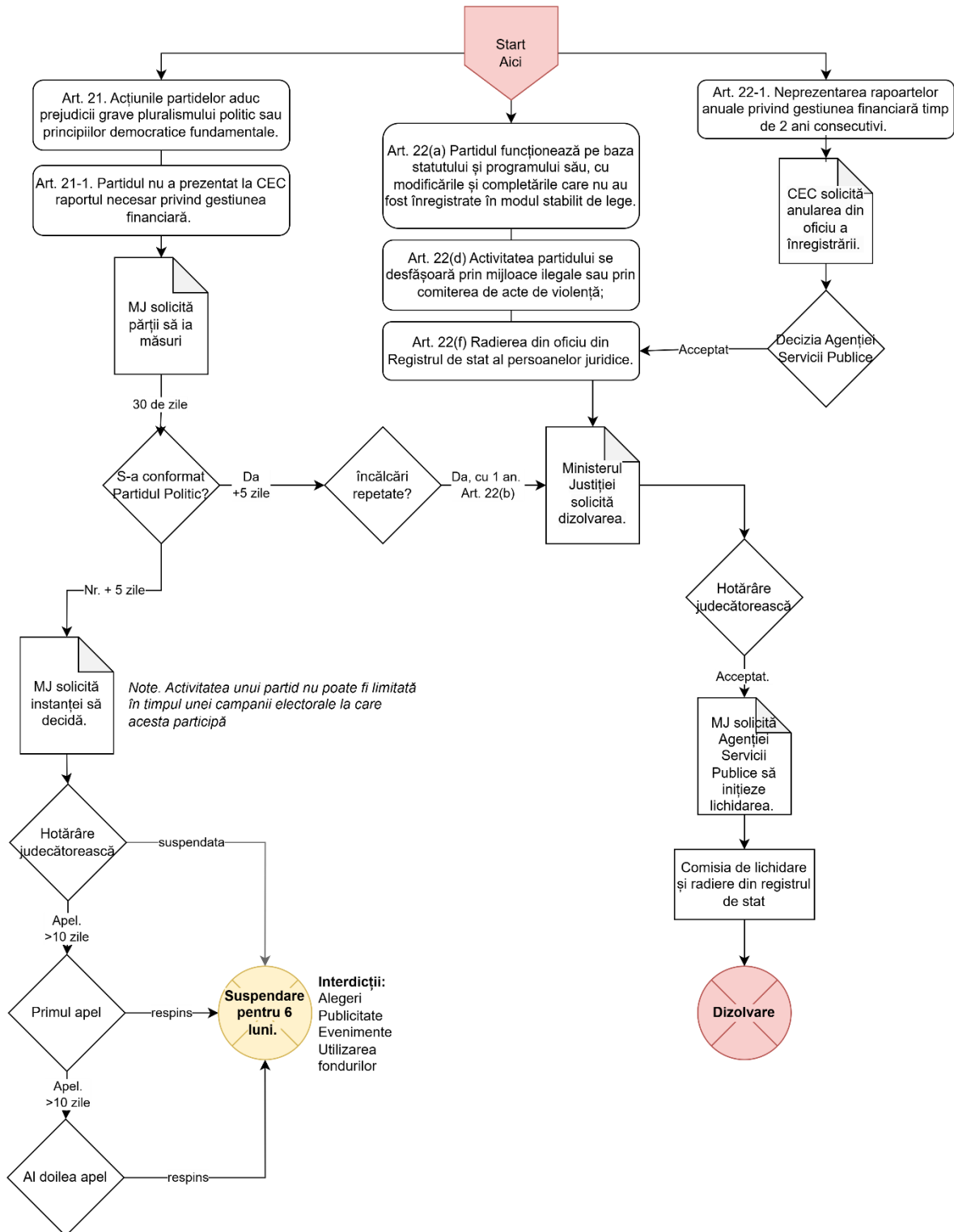
---

³ Astfel, spre exemplu, CtEDO (2002) a considerat că dizolvarea Partidului Democrat al Turciei (DEP), întemeiată în baza declarațiilor fostului său lider, a fost complet disproporționată.

⁴ Alte state cu dispoziții similare sunt Azerbaidjan, Bosnia și Herțegovina, Croația, Cehia, Estonia, Georgia, Ungaria, Kazahstan, Kârgâzstan, Mongolia, Muntenegru, Portugalia, România, Serbia, Slovacia, Turcia și Uzbekistan.

(a se vedea mai sus), (3) manifestarea unor acțiuni de natură violentă sau ilegală, și (4) în cazul neprezentării rapoartelor anuale privind gestiunea financiară timp de 2 ani consecutivi.

Figura 1. Procesul de limitare (art. 21) și încetare a activității (art. 22) partidelor politice în Republica Moldova: un rezumat.

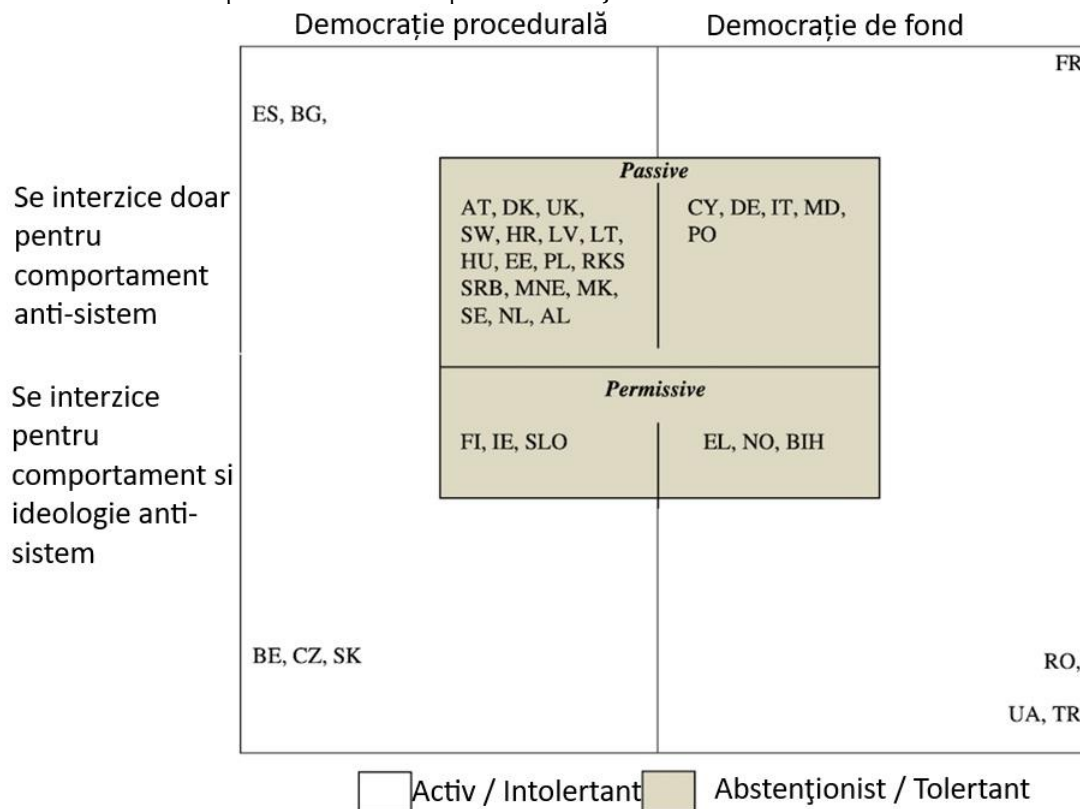
Sursa: Christensen (2024a).

În timp ce Agenția Servicii Publice se ocupă de încetarea (automată) a existenței unui partid politic în cazul auto-lichidării, iar Curtea Constituțională este responsabilă de declararea neconstituționalității, dizolvarea pentru neîndeplinirea obligațiilor de raportare financiară poate avea loc doar la solicitarea CEC. De asemenea, atât limitarea activităților unui partid, cât și dizolvarea acestuia ca urmare a acțiunilor violente, ilegale sau antidemocratice, precum și pentru neînregistrarea modificărilor interne de statut/program, necesită cererea Ministerului Justiției (MJ). Figura 1 de mai sus prezintă în mod grafic această situație.

Interdicția partidelor politice în Republica Moldova: o perspectivă comparativă

De la democratizarea țării, după prăbușirea Uniunii Sovietice, Republica Moldova a fost considerată o democrație „substanțială (dar pasivă)” (figura 2), în sensul că, deși legislația permite interdicția partidelor politice, în principal în cazuri de comportament împotriva sistemului, în practică acest lucru s-a întâmplat doar în puține cazuri. Astfel, doar două partide politice au fost interzise în țară de la obținerea independenței: și anume Partidul Comunist al Republicii Moldova (PCRM) în 1991 și Partidul Șor (PS) în iunie 2023.

Figura 2. Interzicerea partidelor în Europa: democrații tolerante vs. intolerante

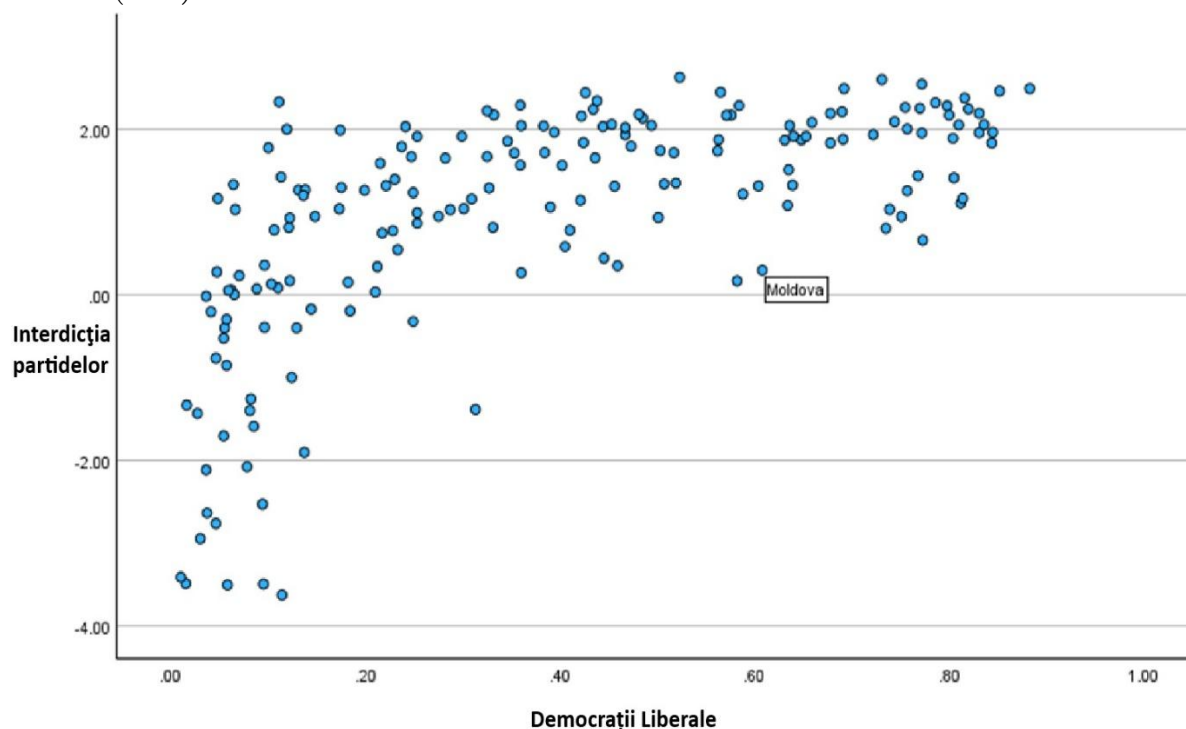

Acronime AL = Albania, AT = Austria, BE = Belgia, BG = Bulgaria, BIH = Bosnia și Herțegovina, CH = Elveția, CY = Cipru, CZ = Republica Cehă, DK = Danemarca, DE = Germania, EE = Estonia, EL = Grecia, ES = Spania, FI = Finlanda, FR = Franța, HR = Croația, HU = Ungaria, IT = Italia, IE = Irlanda, LV = Letonia, LT = Lituania, MD = Moldova, MK = Macedonia, MNE = Muntenegru, NL = Țările de Jos, NI = Irlanda de Nord, NO = Norvegia, PL = Polonia, PO = Portugalia, RKS = Kosovo, RO = România, SE = Suedia, SK = Slovacia, SLO = Slovenia, SRB = Serbia, SW = Elveția, TR = Turcia, UA = Ucraina, UK = Regatul Unit

Sursa: Bourne și Casal Bértola (2017: 236)

Comparativ cu alte state membre ale Consiliului Europei în care, după încheierea Războiului Rece, autoritățile au interzis cel puțin un partid politic, se consideră că Republica Moldova se numără printre cele mai „tolerante”. Doar în Bulgaria, Croația, Cehia, Țările de Jos, Slovacia și în cele trei state baltice s-a interzis cel mult un partid politic pe țară. Alte țări, precum Federația Rusă (peste 50), Turcia (peste 20) și Ucraina (de asemenea peste 20, majoritatea după începutul războiului din 2022), prezintă cazuri mult mai numeroase. România, vecina Moldovei, a dispus în ultimii douăzeci de ani interzicerea a până la nouă partide politice. Chiar și unele democrații consolidate din Europa de Vest, cum ar fi Franța (10) și Spania (a se vedea tabelul 1 de mai jos), au decis interzicerea unui număr mai mare de partide.⁵

Figura 3. Intensitatea interdicției partidelor în funcție de nivelul democrației (liberale) la nivel mondial (2023)

Sursa: Coppedge *et al.* (2024a)

Folosind datele din setul de date „Varietăți ale Democrației ” (V-Dem) (Coppedge *et al.*, 2024a), în figura 3 este prezentată, în comparație cu restul lumii, poziționarea Republicii Moldova sub aspectul intensității interdicției partidelor politice (scorul mai ridicat indică un număr mai redus de partide interzise), raportat la nivelul democrației liberale (scorurile mai înalte indică o calitate superioară a acesteia).⁶ După cum se observă în figura de mai jos și conform mențiunilor anterioare, Republica Moldova se află către capătul scalei caracterizat prin „cel mai înalt grad de toleranță”, cu *foarte puține partide politice* interzise.

⁵ Pentru lista completă a tuturor partidelor politice a căror activitate a fost interzisă în statele membre ale Consiliului Europei după 1989, a se vedea anexa I în Bernartskiy, 2024.

⁶ În timp ce măsurarea interzicerii partidelor variază de la „alegeri imparțiale, fără partide recunoscute oficial” până la „nicio interzicere oficială a partidelor”, fără a include cazurile în care „un partid nu este autorizat să participe pentru că nu a îndeplinit cerințele de înregistrare sau pragul de susținere”, indicele de democrație liberală „subliniază importanța protejării drepturilor persoanelor și ale minorităților”, luând în considerare și nivelul de democrație electorală (Coppedge *et al.*, 2024b: 64).

Interdicția partidelor în Spania: legislație

Conform Constituției Spaniei din 1978, înființarea partidelor politice și desfășurarea activităților acestora sunt libere atât timp cât respectă legea, inclusiv norma supremă, și asigură un regim intern democratic, atât în structura, cât și în funcționarea lor (art. 6). În timp ce partidele secrete sau paramilitare sunt complet interzise, partidele politice „care urmăresc obiective sau utilizează mijloace definite conform legii drept infracțiuni” sunt considerate ilegale, iar singura modalitate de a dispune dizolvarea sau suspendarea activității unui partid politic este printr-o hotărâre judecătorească (art. 22). Este semnificativ faptul că, în Spania, interdicția (și suspendarea) partidelor politice se poate realiza în trei moduri diferite (Bourne, 2018; Corcuera Atienza *et al.*, 2008): pe cale civilă (capitolul III al Legii organice din 2002 privind partidele politice), pe cale penală (capitolele VI și VII ale Codului penal din 1995) sau pe cale electorală (capitolul VI al Legii organice din 1985 privind regimul electoral general). Să le analizăm pe fiecare dintre acestea pe rând.

Legea privind partidele⁷

Prima procedură, cea mai frecvent utilizată, prin care se poate dispune interzicerea partidelor politice în Spania este detaliată la art. 10 din Legea organică privind partidele politice (LOPP) adoptată în 2002, în urma unui acord între principalele forțe politice (Partidul Popular conservator și Partidul Socialist – PSOE). Potrivit acestui act normativ, în Spania se poate dispune dizolvarea prin hotărâre judecătorească a unui partid politic numai dacă: (1) participă la fapte încadrate ca asocieri ilegale (a se vedea secțiunea de mai jos), (2) nu are o structură și un regim intern democratic și (3) desfășoară în mod recurent activități grave (de ex. încalcă sistematic drepturile și libertățile fundamentale; încurajează, sprijină sau legitimează violența; oferă susținere și sprijin politic utilizării terorismului) menite să submineze, să anihileze sau să distrugă sistemul democratic liberal. În art. 9.3 din LOPP, legislatorul spaniol detaliază conduita care, dacă este repetată și cumulată, ar fi considerată o probă a activităților menționate mai sus, și anume:

a) acordarea explicită sau tacită de sprijin politic terorismului [...]; b) crearea unei culturi a confruntării legate de acțiunile teroriștilor [...]; c) includerea, în mod frecvent, în organele de conducere și pe listele electorale, a persoanelor condamnate pentru infracțiuni de terorism care nu și-au exprimat public renunțarea la metodele și obiectivele teroriste [...]; d) utilizarea în mod oficial a simbolurilor, sloganurilor sau altor elemente identificabile de obicei cu o organizație teroristă; e) recunoașterea pentru o organizație teroristă [...] a acelorași drepturi și prerogative pe care legea electorală le acordă partidelor politice; f) colaborarea obișnuită cu grupuri care acționează sistematic în acord cu organizațiile teroriste [...]; g) acordarea de sprijin instituțional [...] oricăroră dintre grupurile menționate anterior; h) promovarea, susținerea sau participarea la activități [...] ce glorifică, susțin, omagiază sau onorează acțiuni violente ori teroriste [...]; i) tolerarea acțiunilor care intimidă din punct de vedere social, constrâng sau perturbă ordinea publică și care sunt legate de terorism sau violență (Turano, 2003: 733-734).

Pe lângă faptul că stabilește în mod clar, așa cum e solicitat în art. 11.2 al CEDO și jurisprudența CtEDO (2009), diferitele conduite care pot determina interdicția unui partid politic, LOPP 2002 prevede la art. 12.1b și faptul că nu se admite „înființarea unui nou partid politic sau

---

⁷ Disponibilă aici: <https://www.partylaw.leidenuniv.nl/party-law/4c8b8da7-a31c-4239-b8eb-1aa67287acdc.pdf>.

utilizarea unui alt partid deja înregistrat [...] care continuă sau succede activitatea unui partid ilegal și dizolvat”.⁸ Pentru a constata existența acestei continuități, instanța

ia în considerare similitudinile substanțiale dintre partidele politice, în ceea ce privește structura, organizarea și funcționarea lor, persoanele care le compun, care le conduc, le reprezintă ori le administrează, sursa finanțării sau a resurselor materiale, precum și orice alte circumstanțe relevante, cum ar fi disponibilitatea de a susține violența sau terorismul. Aceste elemente permit instanței să evalueze continuitatea sau succesiunea comparând faptele constatate cu informațiile și datele avute în vedere de instanță în cadrul procesului în care s-a dispus declararea ilegalității și dizolvarea partidului (art. 12.3 LOPP).

În figura 4 este prezentată, în mod sintetic, procedura de dizolvare judiciară a partidelor politice în cazul activităților antidemocratice.⁹

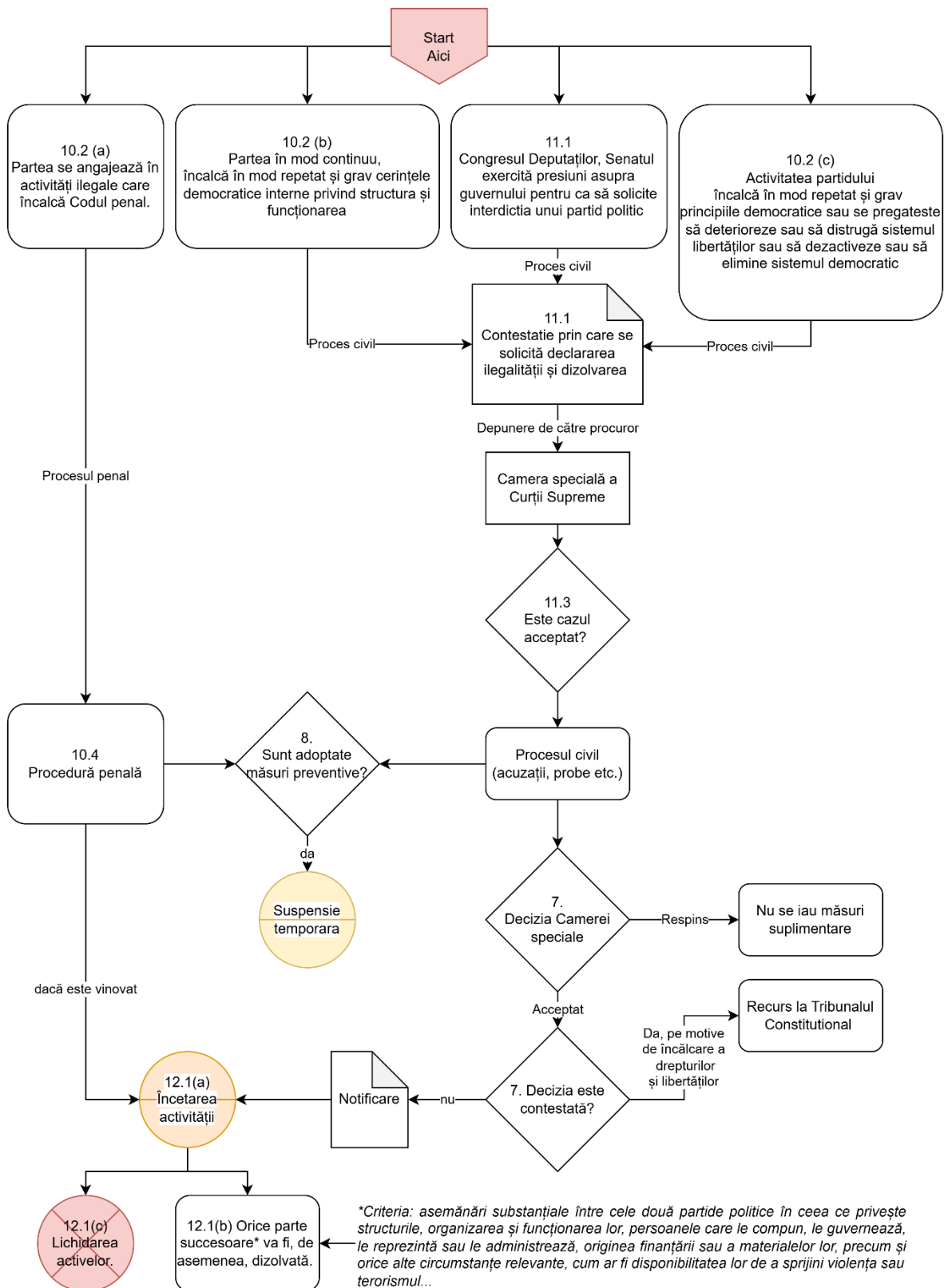
Figura 4. Procesul de dizolvare judiciară (art. 11) a partidelor politice în Spania: un rezumat.

---

⁸ Conform Curții Constituționale a Spaniei (2003), această dispoziție nu împiedică „aplicarea prevederii atât față de partide politice existente, cât și față de cele viitoare, atunci când situația o impune” (Casal Bértoa *et al.*, 2014: 136).

⁹ Pentru dizolvarea partidelor politice în conformitate cu Codul penal (a se vedea și art. 10.4 LOPP, precum și secțiunea următoare), se poate consulta Legea de procedură penală spaniolă din 1882:

<https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf>, și Legea organică a puterii judecătorești din 1985: <https://www.poderjudicial.es/stfls/CGPJ/DOCUMENTACION/DOCUMENTACION%20DEL%20CPGJ/COMPENDIO%20DE%20DERECHO%20JUDICIAL/FICHERO/20150518%20Revisado%20y%20refundido%20LOPJ%20ACTUALIZADA.pdf>.

Sursa: Christensen (2024b).

Codul penal (CP)¹⁰

Partidele politice spaniole pot fi complet interzise (de exemplu, Partidul Comunist Spaniol-Reconstituit în 2006) sau li se poate suspenda activitatea,¹¹ inclusiv ca măsură de precauție (art. 10.3 LOPP), pe o perioadă de până la cinci ani (ex. *Batasuna* în 2002), dacă sunt considerate organizații criminale (art. 570 quarter CP) ori organizații teroriste (art. 576.5 din CP).¹² Conform art. 570bis din CP, organizațiile criminale sunt definite drept „grupuri formate din mai mult de două persoane, fie pe termen stabil, fie fără o durată determinată, care acționează în complicitate și coordonare pentru a distribui diverse sarcini sau responsabilități, cu scopul comiterii de infracțiuni”.

La rândul lor, *organizațiile teroriste* reprezintă acele „organizații criminale” al căror scop constă în: 1. subminarea ordinii constituționale, perturbarea gravă a funcționării instituțiilor politice, sociale sau economice ale statului, ori constrângerea autorităților publice să ia măsuri sau să renunțe la acțiuni, 2. alterarea gravă a ordinii publice, 3. tulburarea semnificativă a funcționării unei organizații internaționale, 4. provocarea unei stări de teroare în rândul populației sau a unei părți a acesteia (art. 573.1 din CP).

Începând cu anul 2002, Curtea Națională (Audiencia Nacional), instanță specială înființată în 1977 pentru judecarea infracțiunilor majore (de ex. trafic de droguri, terorism, falsificare de monedă), a dispus suspendarea activităților partidului pro-independentă bască *Batasuna* (inițial pe trei ani, apoi extinsă la cinci), pe motivul că acesta făcea parte dintr-un ansamblu terorist condus de organizația separatistă armată ETA (Țara Bascilor și Libertate). Din 2007, s-a dispus și suspendarea diferitelor partide succesoare ale *Batasuna* (ex. Acțiunea Naționalistă Bască/EAE, Partidul Comunist al Țărilor Bascilor/EHAK)¹³, pe motiv că acestea fuseseră preluate de partidul *Batasuna*, partid interzis în 2003 (tabelul 1). Alte organizații politice ale așa-numitei *Izquierda Abertzale* (stânga naționalistă bască) au avut, de asemenea, activitățile suspendate din cauza caracterului lor „terorist”, iar liderii acestora au fost închiși (Bourne, 2018).¹⁴

Tabelul 1- Partidele politice interzise în Spania (2003-2011)

Partid politic (acronim)	Anul interzicerii	Procedura de interzicere	Temeiuri interzicerii
<i>Popular Unity (HB)</i>	2003	Ilegalizare și dizolvare	Complement/sprijin pentru organizația teroristă ETA
<i>Basque Citizens (EH)</i>			
<i>Unity (Batasuna)</i>			
<i>Meeting-point for Self-determination (ADB) et al.</i>	2003	Descalificare electorală	Partid succesor (al <i>Batasuna</i>)

¹⁰ Disponibil aici:

https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf.

¹¹ De asemenea, se poate ajunge la suspendarea finanțării publice, indiferent de natura acesteia (art. 3.5 din Legea din 2007 privind finanțarea partidelor politice; a se vedea și Vîrgala Foruria, 2008).

¹² Codul penal spaniol (CP) prevede, de asemenea, sancționarea membrilor acestor organizații, fie prin pedepse privative de libertate, fie prin neadmitere, iar în anumite cazuri (cum ar fi terorismul), inclusiv prin interzicerea ocupării unei funcții publice sau a unui loc de muncă (art. 572). Aceleași criterii, însă cu sancțiuni mai lejere, se aplică și în cazul colaborării cu organizații teroriste (art. 579).

¹³ În timp ce EAE fusese fondat în 1930, EHAK a fost înființat abia în iulie 2002.

¹⁴ În 2015, printr-o decizie a Curții Supreme s-a stabilit că partidul *Batasuna* este o organizație teroristă, fapt care a permis închiderea unor lideri ai acesteia (Bourne, 2018).

<i>List of Fellow Citizens (HZ)</i>	2004		
<i>All Options (AG)</i>	2005		
<i>Partido Comunista de España-Reconstituido (PCE-R)</i>	2006	Ilegalizare și dizolvare	Integrare în organizația teroristă GRAPO
<i>Union of Socialist Patriots (ASB)</i>	2007	Refuz de înregistrare	Partid succesor (al <i>Batasuna</i>)
<i>Patriotic Socialists (AS)</i>	2007	Descalificare electorală	
<i>Basque Nationalist Action (EAE)</i>	2007 ¹⁵		
	2008	Ilegalizare și dizolvare	Colaborare cu partidul <i>Batasuna</i> & ETA
<i>Communist Party of the Homelands (EHAK)</i>	2008	Ilegalizare și dizolvare	
<i>Freedom (Askatasuna)</i>	2009	Descalificare electorală	Partid succesor (al <i>Batasuna</i>)
<i>Democracy Three Million (DHM)</i>	2009		
<i>Internationalist Initiative-Solidarity among Peoples (II-HE)</i>	2009	Descalificare electorală*	
<i>Create (Sortu)</i>	2011	Refuz de înregistrare*	
<i>Unite (Bildu)</i>	2011	Descalificare electorală*	

* Anulate de Curtea Constituțională.

Acronime ETA = Basque Homeland and Liberty; GRAPO = First of October Anti-Fascist Resistance Groups.

Sursa: Adaptare după Bourne (2018: 44)

*Legea electorală*¹⁶

Legea electorală din 1985, cunoscută sub acronimul LOREG, interzice și partidelor, federațiilor, coalițiilor și grupărilor electorale să depună liste electorale care ar continua sau ar servi ca succesor al activității unui partid politic suspendat sau dizolvat prin hotărâre judecătorească (după ce a fost declarat ilegal) (art. 44.4 LOREG).¹⁷ Acest lucru a permis Curții Supreme din Spania să anuleze numeroase candidaturi, chiar și în timpul unei campanii electorale, precum și să blocheze participarea partidelor succesoare la alegeri (a se vedea tabelul 1 de mai sus).

Interdicția partidelor în Spania: jurisprudență (națională și europeană)

Conform informațiilor din tabelul 1, primele trei partide politice interzise de Curtea Supremă din Spania (TS) în aplicarea Legii partidelor din 2002 au fost *Unitatea Populară* (HB), *Cetățenii Basci* (EH) și *Unitatea (Batasuna)*. Printr-o hotărâre adoptată în martie 2003, TS recunoaște că, deși în sistemul constituțional spaniol, spre deosebire de alte state ale UE (ex. Germania), există loc pentru orice idee și proiect politic, chiar și contrare sistemului constituțional, acest fapt nu înseamnă că pot fi susținute prin orice mijloace sau pe o cale nedemocratică. Acest aspect a fost deja clarificat de Curtea Constituțională din Spania (TC) într-o hotărâre emisă cu două săptămâni mai devreme (Casal Bértoa *et al.*, 2014).

Ulterior acestei constatări inițiale, peste 50 de pagini ale hotărârii TS sunt consacrate demonstrării, pe baza rapoartelor poliției, a declarațiilor martorilor și a materialelor realizate de jurnaliști de investigație, că cele trei partide menționate constituiau un „complement politic” al

¹⁵ EAE s-a confruntat inițial cu descalficarea electorală a listelor sale de partid și a candidaturilor grupării sale electorale.

¹⁶ Disponibilă aici: https://www.juntaelectoralcentral.es/cs/jec/documentos/LOREG_ENG.

¹⁷ Conform art. 12.3 LOPP, dovada faptului că un partid este succesorul altuia poate rezulta din:

(a) similitudini de organizare, structură și funcționare; (b) prezența, în cadrul organizației și listelor electorale ale unui alt partid, a persoanelor din partidele interzise; (c) suprapunerea resurselor financiare; (d) alte circumstanțe relevante, precum atitudinea față de violență și terorism (Bourne, 2018: 43).

organizației teroriste ETA, sprijinind-o în mod constant și repetat în promovarea violenței și sporindu-i capacitatea de a pătrunde în societate. Este de menționat că, în cadrul respectivei hotărâri, TS a recurs la tehnica juridică de „ridicare a vălului corporativ” pentru a evidenția că ETA se afla întotdeauna în spatele strategiilor și structurilor politice ale partidelor respective. Așa cum a subliniat Virgala Foruria, a existat

o unitate creativă menită să ofere acoperire legală și sprijin politic [...] o identitate de persoane care ocupă funcții de conducere și reprezentare, o succesiune între grupurile parlamentare și municipale ale celor trei partide, o continuitate în folosirea sediilor și resurselor, o identitate substanțială a strategiilor și programelor de acțiune elaborate anterior de ETA, precum și utilizarea de anagrame asociate organizațiilor teroriste (2013: 310).

Deși majoritatea faptelor criminale dovedite au avut loc înainte de intrarea în vigoare a Legii partidelor din 2002, prin intermediul conducerii sau al membrilor de seamă ai celor trei partide, sprijinul politic – explicit sau tacit – pentru terorism continua să fie acordat în mod repetat. Acest sprijin se manifesta prin opoziția față de măsurile de combatere, participarea la evenimente asociate cu simboluri teroriste, colaborarea cu grupuri care foloseau practici teroriste și susținerea ori implicarea în activități care glorificau acțiuni teroriste.

În ansamblu, decizia TS, validată ulterior de TC prin două hotărâri adoptate în anul următor (2004a, 2004b), nu doar a dus la dizolvarea și lichidarea celor trei partide menționate, ci a și blocat înființarea unui nou partid politic sau utilizarea unuia deja existent care să funcționeze ca succesori al formațiunilor interzise (Bourne, 2018). Șase ani mai târziu, CtEDO (2009) a validat hotărârea TS din Spania, evidențiind că în Legea privind partidele politice din Spania

erau definite în mod suficient de clar [...] conduitele care ar putea determina dizolvarea sau suspendarea activității lor de către instanțe [...] dizolvarea urmărea mai multe dintre obiectivele legitime prevăzute la articolul 11, în special securitatea publică, prevenirea dezordinii și protejarea drepturilor și libertăților celorlalți [...] iar acțiunile și discursurile imputabile respectivelor partide politice, analizate în ansamblu, conturează în mod clar un model de societate conceput și promovat de acestea, incompatibil cu ideea de „societate democratică” (2009: p. 57, 64 și 91).

Mai mult, tocmai din acest motiv, precum și datorită faptului că planurile politice ale partidelor interzise „reprezentau o amenințare considerabilă la adresa democrației spaniole, sancțiunea aplicată [...] a fost proporțională cu obiectivul legitim urmărit” (CtEDO, 2009: p. 93). Cu alte cuvinte, dizolvarea celor trei partide menționate anterior era *prevăzută de lege*, răspundea unui *scop legitim* și, nu în ultimul rând, era necesară și proporțională.

Interdicția partidelor în Spania: partide „succesoare” vechi și noi

Partidul *Batasuna* a încercat să evite interdicția prin (1) organizarea unor platforme electorale diferite care să depună candidaturi la alegeri (de ex. „Punct de întâlnire pentru autodeterminare”, „Lista concetățenilor”), (2) crearea unor noi partide politice (de ex. „Uniunea Patrioților Socialiști”, „Creare”), precum și (3) preluarea și/sau reutilizarea unor formațiuni anterior existente (de ex. „Acțiunea Naționalistă Bască”, „Libertate”, „Comm”). Conform informațiilor din tabelul 1, între 2003 și 2011, în baza procedurii prevăzute în capitolul III din LOPP din 2002, prin deciziile TS au fost interzise sau excluse de la participarea la alegeri mai mult de 15 partide politice. În majoritatea, dar nu în toate cazurile, motivul principal era că respectivele

formațiuni politice, fie partid, fie grupare electorală, reprezentau partidul succesor al partidului *Batasuna*.

Pentru a stabili dacă acele formațiuni politice puteau fi considerate succesoare ale partidului *Batasuna*, la nivelul TS s-au luat în considerare următoarele elemente: (1) disponibilitatea lor de a susține terorismul, precum și (2) utilizarea anumitor simboluri/denumiri, (3) participarea unor persoane fie cu legături cu *Batasuna* - sau cu „anexele” acesteia, anterior dizolvate (respectiv HB și EH) - fie condamnate anterior, printr-o instanță administrativă sau penală, pentru infracțiuni de natură teroristă, (4) implicarea partidului *Batasuna* în promovarea (electorală) a noilor formațiuni, precum și în elaborarea programelor acestora și (5) structura lor internă (TS 2003, 2004, 2005, 2007). Aceste conduite indicau în mod clar o strategie comună care, în același timp, demonstra continuitatea partidelor interzise prin alte mijloace.

Mai mult, având în vedere jurisprudența TC, conform căreia pentru ca un partid nou/reutilizat să nu fie considerat „succesor” al celui interzis, este necesar să se distanțeze – în mod neechivoc – de acesta, printr-o declarație explicită a „respingerii și condamnării organizației criminale și a instrumentelor politice ale acesteia” (TC, 2004: FJ. 19), în 2007, la nivelul TS s-a considerat că atunci când există indicii clare că partidul nou/reutilizat reprezintă o continuare/sucesiune a unui partid anterior interzis, revine conducătorilor celui dintâi sarcina de a demonstra contrariul. O asemenea probă nu este necesar să aibă caracter formal sau să fie inclusă în statutul partidului nou/reutilizat, ci poate lua forma unei declarații publice în favoarea utilizării exclusiv a mijloacelor democratice pentru atingerea obiectivelor sale, precum și a respingerii/condamnării oricăror acte violente/criminale. Acest aspect are o importanță specială în situația în care liderii/membrii marcanți ai noului/reutilizatului partid au fost anterior condamnați pentru apartenența la o organizație criminală sau pentru utilizarea de mijloace ilegale/violente.

Ulterior, TC a susținut în mod repetat, prin diferite hotărâri judecătorești (STC 2003, 2004, 2005), nu doar constituționalitatea art. 44.4 LOREG, ci și legalitatea hotărârii TS, în condițiile în care era demonstrat în mod clar cum diferitele grupări electorale fuseseră create/folosite pentru a eluda dizolvarea prin hotărâre judecătorească a partidului *Batasuna* (Virgala Foruria, 2007). Conform jurisprudenței TS în toate aceste cazuri:

în situația în care un partid politic ar prezenta candidați cu intenția de a fraudă efectele declarării drept ilegale a altui partid politic, adică în scopul abuziv de a-și continua activitatea, încălcând decizia de ilegalizare, mecanismul oferit de ordinea juridică pentru a asigura eficacitatea hotărârii și a preveni eventuala participare electorală calificată, în cadrul recursului, drept frauduloasă, constă în a se solicita constatarea ilegalității noului partid - sau a celui care, fără a fi de nouă înființare, este utilizat cu același scop evaziv - care servește drept instrument fraudulos, precum și în incidentul ulterior de executare a hotărârii, prevăzut la articolul 12 al LOPP, astfel încât, în baza acestei inadmisibilități, pot fi stabilite consecințele inerente de toate tipurile (ATS 2007: 1d.)

Cu alte cuvinte, interdicția unui partid „succesor”, fie complet nou, fie vechi, este pe deplin justificată atâta timp cât se poate demonstra o continuitate a simbolurilor, structurii, personalului, finanțării și/sau intereselor. Este important de menționat că, deși multe dintre aceste cazuri au fost înaintate către CtEDO (de ex. 2013), în special cele privind excluderea de la alegeri a „Punctului de întâlnire pentru autodeterminare” (ASB), „Listei Concetățenilor” (HZ) și „Acțiunii Naționaliste Basce” (EAE), hotărârile CtEDO au sprijinit întotdeauna jurisprudența TS și TC din Spania (Català i Bas, 2013).

Concluzii și recomandări

Conform *Liniiilor directoare* (VC și OSCE/ODIHR, 2020) și jurisprudenței CtEDO, în special în cazurile judiciare care vizează partide din Turcia și Spania, două dintre statele în care s-a hotărât interzicerea unui număr foarte mare de partide politice de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial (Casal Bértoa și Bourne, 2017), în statele membre ale OSCE și ale Consiliului Europei interdicția partidelor politice este admisă doar în cazuri extreme și atunci când este considerată, după încercarea altor alternative mai puțin radicale, o ultimă soluție. În acest scop, este important ca motivele pentru dizolvare să fie definite cu precizie, interzicerea să urmărească un obiectiv legitim (de ex. protejarea drepturilor și libertăților), să fie proporțională și necesară pentru protejarea democrației în statul respectiv.

În Republica Moldova, partidele pot fi interzise, în esență, din cinci motive diferite: neînregistrarea modificărilor statutului/programului sau neprezentarea rapoartelor financiare de două ori (consecutiv), aducerea de prejudicii democrației, acționarea prin mijloace violente/ilegale și declararea neconstituționalității. În prezent, legislația nu prevede interdicția partidelor care reprezintă în mod evident „succesoare” ale unor partide politice anterior dizolvate, ceea ce face ca interdicția partidelor-clone și/sau a organizațiilor politice intermediare să fie aproape imposibilă sau extrem de îndelungată.

În legislația Spaniei se regăsește o soluție la această problemă, întrucât este posibilă dizolvarea prin hotărâre judecătorească semi-automată a partidelor politice, fie noi sau vechi (dar reutilizate), care reprezintă o continuare sau o succesiune a activității unui partid politic anterior (declarat ilegal și dizolvat). În acest context, va fi suficient să se demonstreze în instanță strânsa legătură dintre partide. Conform jurisprudenței instanțelor spaniole (atât ale Curții Supreme, cât și ale Curții Constituționale), acest fapt poate fi probat prin evidențierea conexiunilor de natură personală, financiară, simbolică, structurală și/sau ideologică. În acest sens, va fi suficientă constatarea unor coincidențe de interese, acțiuni, surse financiare, simboluri, structură internă, personal (de exemplu, conducere, candidați) etc., pentru ca instanța să hotărască interzicerea partidului politic „succesor”. În plus, în cazul unei legături cu o organizație criminală, conform jurisprudenței spaniole, se impune ca reprezentanții noului partid politic/reutilizat să prezinte o condamnare explicită a oricărei activități infracționale, să nu susțină astfel de activități și să-și urmărească obiectivele și programul politic exclusiv prin mijloace democratice.

Din acest motiv, autorul recomandă următoarele modificări ale legislației Republicii Moldova:

a) Clarificarea art. 21.1 prin specificarea (prescrierea prin lege) a comportamentelor („acțiuni”) considerate ca fiind îndreptate spre „provocarea unor prejudicii grave pluralismului politic sau principiilor democratice fundamentale”, în mod similar cu ceea ce prevede art. 9 din Legea privind partidele politice a Spaniei din 2002.

b) Introducerea unei dispoziții în art. 22 (probabil după 22.2) care să prevadă următoarele:

Înființarea unui nou partid politic sau utilizarea unui alt partid deja înregistrat, care continuă sau succede activitatea unui partid ilegal și dizolvat, va fi considerată frauduloasă și necorespunzătoare. Pentru a constata continuitatea sau succesiunea necorespunzătoare a unui partid politic dizolvat, instanța lua în considerare, la evaluarea unei asemenea legături, de similitudinile substanțiale dintre partidele politice, în ceea ce privește structura, organizarea și funcționarea lor, persoanele care le compun, care le

conduc, le reprezintă ori le administrează, sursa finanțării sau a resurselor materiale, precum și orice alte circumstanțe relevante, cum ar fi disponibilitatea de a susține cumpărarea voturilor, finanțarea ilegală sau alte mijloace antidemocratice. Aceste elemente vor permite instanței să evalueze continuitatea sau succesiunea comparând faptele constatate cu informațiile și datele avute în vedere de instanță în cadrul procesului în care s-a dispus declararea ilegalității și dizolvarea partidului.

c) Prevederea posibilității suspendării prin hotărâre judecătorească a unui partid politic, dacă aceasta este stabilită în Codul penal. În acest sens, Legea privind partidele politice ar trebui să includă o dispoziție (eventual la finalul art. 21.1² sau ca 21¹) cu următorul conținut:

Suspendarea prin hotărâre judecătorească a unui partid politic va fi posibilă numai în cazul în care este prevăzută în Codul penal. De asemenea, se poate dispune o asemenea măsură cu titlu preventiv, în temeiul celor stabilite în Legea privind procedura penală sau în condițiile art. 21.2ff din prezenta Lege privind partidele politice.

d) Modificarea Codului penal pentru a permite interdicția sau suspendarea partidelor politice care funcționează ca organizații criminale și/sau cooperează cu acestea (a se vedea capitolul VI din Codul penal spaniol din 1995).

e) Introducerea în Codul electoral a unui articol (eventual ca art. 16¹) care să prevadă:

Niciun partid politic, federație, coaliție de partide sau grupare de alegători nu poate depune liste de candidați care pot fi, în mod practic, considerați o continuare sau o succesiune a activității unui partid politic declarat ilegal și dizolvat sau suspendat de instanța de judecată. În acest scop, vor fi luate în considerare similitudinile substanțiale în structură, organizare și funcționare, de persoanele care acționează în calitate de membri, lideri, reprezentanți ori administratori ai candidaților, de sursele financiare și mijloacele materiale disponibile, precum și de orice alte împrejurări semnificative, cum ar fi tendința spre susținerea cumpărării voturilor, finanțării ilegale sau a altor mijloace antidemocratice, care pot conduce la concluzia existenței unei asemenea continuități sau succesiuni.

f) Introducerea în art. 27 din Legea privind partidele politice (eventual ca art. 27.6e) a unei dispoziții care să prevadă:

După inițierea unei proceduri de interzicere a unui partid politic, în temeiul art. 22 din prezenta lege, autoritatea judiciară, la propunerea ministrului Justiției, poate dispune, cu titlu de măsură preventivă, oprirea temporară a finanțării publice către partidul politic în cauză, indiferent de tipul sau natura acestei finanțări.

Nu trebuie omis faptul că, conform observațiilor lui de Leeuw și Bourne (2020), interdicția partidelor politice „se bucură de legitimitatea sprijinului majoritar în fiecare țară”, în special acolo unde, ca în Republica Moldova, „apar amenințări la adresa democrației liberale” (2020: 706). Scopul constă în prezentarea acestora drept soluția indispensabilă și finală în fața unei amenințări iminente și grave la adresa democrației.

Referințe

- Bernartskiy, B. (2024): “Why and When Democracies Ban Political Parties: A Classification of Democratic State Orientations to Party Bans”, *Comparative European Politics*, Online First.
- Bourne, A. (2018). *Democratic Dilemmas: Why Democracies Ban Political Parties*. Abingdon: Routledge.
- Bourne, A. and Casal Bértoa, F. (2017): “Mapping ‘Militant Democracy’: Variation in Party Ban Practices in European Democracies (1945-2015)”, *European Constitutional Law Review*, v. 13, n. 2, pp. 221-247.
- Casal Bértoa, F. and Bourne, A. (2017): “Prescribing Democracy? Party Proscription and Party System Stability in Germany, Spain and Turkey”, *European Journal of Political Research*, v. 56, n. 2, pp. 440-465.
- Casal Bértoa, F., Piccio, D.R. and Rashkova, E.R. (2014): “Party Laws in Comparative Perspective: Evidence and Implications”, in Ingrid van Biezen and Hans-Martien ten Napel (eds.) *Regulating Political Parties: European Democracies in Comparative Perspective*. Leiden: Leiden University Press.
- Català i Bas, A.H. (2013): “El Respaldo del TEDH a la Ley Orgánica de Partidos Políticos”, in Alexandre H. Català i Bas and Fernando García Mengual (Eds.) *El Reconocimiento de las Víctimas del Terrorismo a Través de la Legislación y la Jurisprudencia*. Valencia: Colección Cátedra Abierta (n. 9).
- Christensen, S. (2024a): *The Process of Party Banning in Moldova: a Chart flow*. Chisinau: United Nations Development Program.
- Christensen, S. (2024b): *The Process of Party Banning in Spain: a Chart flow*. Chisinau: United Nations Development Program.
- Coppedge, M., J. Gerring, C. H. Knutsen, S. Lindberg, J. Teorell, D. Altman, M. Bernhard *et al.* (2024a): *V-Dem [Country-Year/ Country-Date] Dataset v14*. Available at: <https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/> (accessed December, 14th, 2024).
- Coppedge, M., J. Gerring, C. H. Knutsen, S. Lindberg, J. Teorell, D. Altman, M. Bernhard, *et al.* (2024b): *Codebook V-Dem v14*. Available at: <https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/> (accessed December, 13th, 2024).
- Corcuera Atienza, F.J., Tajaruda Tejada, J. and Vírgala Foruria, E. (2008): *La Ilegalización de Partidos Políticos en las Democracias Occidentales*. Madrid: Dykinson.
- Leeuw, S.E. de and Bourne, A. (2020): “Explaining Citizen Attitudes to Strategies of Democratic Defense in Europe: A Resource in Responses to Contemporary Challenges to Liberal Democracy?”, *International Journal of Public Opinion*, v. 32, n. 4, pp. 694-710.
- PACE (2002): *Resolution 1308/2002 on “Restrictions on Political Parties in the Council of Europe Member States”*. Strasbourg: Council of Europe.
- Turano, L. (2003). “Banning Political Parties as a Response to Basque Terrorism”, *International Journal of Constitutional Law*, v. 1, n. 4, pp. 730-740.
- VC and OSCE/ODIHR (2020): *Guidelines of Political Party Regulation*. Warsaw: Office for Democratic Institutions and Human Rights.
- Vírgala Foruria, E. (2013): “Lucha Antiterrorista e Ilegalización de Partidos Políticos”, in Alexandre H. Català i Bas and Fernando García Mengual (Eds.) *El Reconocimiento de las Víctimas del Terrorismo a Través de la Legislación y la Jurisprudencia*. Valencia: Colección Cátedra Abierta (n. 9).
- Vírgala Foruria, E. (2008): “Los Efectos Jurídicos de la Ilegalización de Partidos Políticos (2003-2008)”, en *Cuadernos de Alzate*, n. 38: pp. 65-87.
- Vírgala Foruria, E. (2007): “El Recorrido Jurisprudencial de la Suspensión y Disolución de *Batasuna*: Agosto de 2002 a Mayo de 2007”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, n. 81, pp. 243-305.

Jurisprudență

Internațională/ europeană

CtEDO (2010): *Eurko Abertzale Ekintza-Acción Nacionalista Vasca (EAE/ANV) împotriva Spaniei*, nr. 40959/09 (15 ianuarie 2013)

CtEDO (2009): *Herri Batasuna și Batasuna împotriva Spaniei*, nr. 25803/04 și 25817/04 (30 iunie 2009).

CtEDO (2003): *Refah Partisi (Partidul Bunăstării) și Alții împotriva Turciei*, nr. 41340/98, 41342/98, 41343/98 și 41344/98 (13 februarie 2003).

CtEDO (2002): *Dicle pentru Partidul Democrat (DEP) din Turcia împotriva Turciei*, nr. 25141/94 (10 decembrie 2002).

Națională/spaniolă

TC (2003): STC 2003

TC (2004a): STC 5/2004 (16 ianuarie 2004)

TC (2004b): STC 6/2004 (16 ianuarie 2004)

TC (2005): STC 68/2005 (31 martie 2005)

TS (2003): STS din 27 martie 2003

TS (2004): STS din 27 martie 2004

TS (2005): STS din 26 martie 2005

TS (2007): ATS din 22 mai 2007

Mulțumiri

Pentru redactarea acestei lucrări, autorii au beneficiat de discuții cu prof. Eduardo Vírjala Foruria, profesor emerit de Drept constituțional la Universitatea Țării Bascilor (Spania), și cu dr. Bohdan Bernatskyi, Max Weber Fellow la Institutul Universitar European din Florența (Italia).